

[B] **ARISTOCRAAT VERSUS LEVIATHAN.
DE EUROPESE POLITIEKE ORDENING NA 1815**

Het gevecht met Leviathan. Een verhaal over de politieke ordening in Europa, 1815-1965 is veel tegelijk: politieke geschiedschrijving, biografie en stellingname. Zoals de ondertitel aangeeft, gaat het over de politieke ordening in Europa vanaf het Weens congres in 1815. Dat het boek doorloopt tot 1965 is eigenlijk vooral te danken aan de epiloog, waarin de auteur de lezer meeneemt naar het jaar 1966 en de Villa Collina in Cadenabbia, waar de tweeënhalf jaar eerder afgetreden bondskanselier Konrad Adenauer in een mijmerende pose wordt opgevoerd, uitkijkend op het Comomeer. In die mijmeringen vervat de auteur de conclusies van zijn boek die gaan over de kracht en invloed van de christendemocratie in een zich allengs verenigend Europa. Waar de confessionele partijen in het interbellum ingeklemd hadden gezeten tussen “liberale, conservatieve en radicaal rechtse partijen enerzijds en anderzijds socialistische, eventueel communistische formaties”, was nu de weg vrij voor een erkenning van een staatsmacht die werd ingedamd door een grote nadruk op het belang van “de ontplooiing van de menselijke persoon in zijn natuurlijk sociale verbanden”, wat, anders dan voor de sociaaldemocraten, resulteerde in een “aanvullende rol voor de staat”. Deze getrapte vorm van democratie met nadruk op overlegcultuur tussen partners (werkgevers, arbeiders en overheid) die ieder hun eigen rol speelden, zou, volgens Lamberts, de geschiedenis ingaan als het Rijnlandmodel.

Maar waarom lezen we alles samengebald in de figuur van Adenauer aan het Comomeer? Aan deze innerlijke blik van de oud-kanselier gaat een uiterlijke gepaard. Met enige inspanning had deze triomfator van de christendemocratie de villa kunnen ontwaren waarin een van de voornaamste “vaders” van dit politieke succes geruime tijd had gewoond: Gustav von Blome (1829-1906), de belichaming van het katholieke, politieke lekendenken in de negentiende eeuw en de held van dit boek. De keuze om aan de hand van de lotgevallen van deze Noord-Duitse aristocraat de negentiende eeuw door te wandelen kan gelukkig genoemd worden, niet in de laatste plaats gezien Blomes *Wanderexistenz*, die hem voert

Gustav von Blome, de centrale figuur in *Het gevecht met Leviathan*.

van het Oostenrijk van Metternich tot confrontaties, nog steeds in dienst van Oostenrijk, met Bismarck, de perikelen rond de eenwording van Italië en, niet in de laatste plaats, de intensieve bemoeienis ten behoeve van de katholieke kerk onder Pius IX en Leo X. Dat alles eindigt in een vrij teruggetrokken bestaan in een villa aan het Comomeer. Dat het boek met Adenauer afsluit, heeft veel – zo niet alles – met het beginpunt bij de persoon van Metternich te maken. Het succes van *Der Alte* betekende in menig opzicht een terugkeer naar de antinationalistische politiek en de federalistische idealen van Metternich en het Europees Concert.

De vroegste politieke betrokkenheid van de Blome-familie betroffen de perikelen rond Sleswijk-Holstein. Leden van de familie waren actief aan het Deense vorstenhuis. In het conflict van 1848 zette Gustav, tegen de zin van zijn vader, die Denemarken trouw bleef, zijn eerste stap in de richting van machtsconstellaties die spoedig het Europese toneel zouden gaan beheersen door dienst te nemen in het Pruisische leger. Hij studeerde vervolgens in Berlijn, waar hij danig onder de

invloed kwam van de ultraconservatieven. Hier deed hij ideeën op die als een rode draad door zijn leven als diplomaat en katholieke activist zouden lopen: het verdedigen van particuliere en corporatieve tussenmachten tegen een centraliserende en bureaucratiserende staat. Vervolgens treedt hij in 1852 in diplomatieke dienst in het Oostenrijk van na Metternich. De laatste bewondert hij mateloos – een gegeven dat pikant aan interesse wint vanwege het feit dat Blome, ongeweten, Metternichs kleinzoon blijkt te zijn. Lamberts doet deze *petite histoire* uitvoerig uit de doeken en het is deze boeiende verweving van plots en subplots die de lectruur van dit boek veraangenamen.

Blomes prominente rol in de Oostenrijkse diplomatie biedt Lamberts de gelegenheid de schuivende panelen in de Europese politiek, richting natiestaat, te schetsen aan de hand van een ooggetuige en participant die van die natievorming niet veel moest hebben en die vasthoudt aan het Metternichse model, met name tegenover Bismarck, met wie hij aan de vooravond van de Duits-Oostenrijkse oorlog van 1866 nog onderhandelt. Dat laatste verbindt zich naadloos met Blomes katholicisme. Al vroeg in zijn Oostenrijkse tijd had hij zich losgemaakt van zijn lutherse wortels en zich bekeerd tot het roomse katholicisme. Van die bekering maakte hij geen half werk. Het leeuwendeel van Lamberts boek is gewijd aan Blomes postdiplomatieke activiteiten in dienst van het katholicisme. Te midden van het politieke tumult van de tweede helft van de negentiende eeuw, waarvan de eenwording van Italië inclusief de positie van de paus niet de geringste wapenfeiten zijn, zet Blome zich onvermoeibaar in ten dienste van een katholieke vormgeving van politiek en maatschappij, met als hoogtepunt zijn leidinggevende rol in het zogenaamde Comité van Genève en de Zwarte Internationale. Dit is niet alleen het grootste maar ook het boeiendste deel van het boek. Met een vaardige pen schets Lamberts de pogingen van vooraanstaande katholieke leken om het Vaticaan te helpen een Europees ideaal te handhaven, c.q. te realiseren dat huns inziens bedreigd wordt door de Leviathan van de opkomende (nationale) staatsmacht. Ook hier is weer sprake van een fascinerende subplot: de houding van het Vaticaan tegenover deze goedwillende leken waarbij, geheel in de geest van het Eerste Vaticaans Concilie, al

deze intellectuele en politieke inspanningen ten spijt, het laatste woord altijd uit Rome blijft komen. Ten gevolge daarvan blijven lekeninitiatieven, inclusief dat van Blome, continu in de greep van een soort suspense.

Hoe boeiend ook, dit boek gaat gebukt onder een fors parti-pris. Niet voor niets figureert Leviathan in de titel. Maar wie is die Leviathan precies? Voor Lamberts is het de staatsmacht zoals die zich in de negentiende eeuw ontwikkelt. Sprekend over Bismarcks conservatieve etatisme en over de toenemende waardering van de liberalen voor een sterke staat schetst Lamberts hoe zelfs een supranationale beweging als het socialisme oog krijgt voor de potentie van de staatsmacht: “Het socialisme van zijn kant, dat in volle opmars was, zou spoedig zijn overwegend apolitieke, anarchistische opstelling verlaten en op de staat gaan vertrouwen om het lot van de arbeidersklasse te verbeteren. De Leviathan dook op uit de golven en maakte zich op voor de glansrijke rol die hij later in de fascistische en communistische heilstaten zou gaan spelen.” Hier zijn we terug bij het vergezicht van Adenauer aan het Comomeer dat door Lamberts subtiel wordt ingevuld als een terugkeer naar het supranationalisme van Metternich, nu belichaamd in de christendemocratie. Toch lijken mij zowel de lijn van etatisme naar fascisme en communisme als Adenauers blik te veel *ex eventu* geconstrueerd. Zo is het weinig aannemelijk dat een politiek complex fenomeen als het Rijnlandmodel exclusief vanuit Lamberts Blome-perspectief verklaard zou kunnen worden met uitsluiting van het kennelijk vermaledijde socialisme. Aan dit euvel van het *ex eventu* perspectief lijdt het hele boek, niet in de laatste plaats omdat één mogelijkheid niet wordt opgehouden. Waarom zou alleen de (natie)staat ertoe neigen zich in de gedaante van de Leviathan te manifesteren en niet een transnationaal instituut als de katholieke kerk?

BURCHT PRANGER

EMIEL LAMBERTS, *Het gevecht met Leviathan. Een verhaal over de politieke ordening in Europa, 1815-1965*, Bert Bakker, Amsterdam, 2011, 428 pp.